

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ / BOOK REVIEW

Abdülganî en-Nâblusî, *Tütün Risalesi,
çev. Muhammet Emin Efe-Ahmet Şenharputlu,
İstanbul: Dergah Yayınları, 2021. 152 s.**

Ayşe AKTAŞ SİVLİM**

Abdülganî en-Nâblusî, 17 Mart 1641’de Şam’da doğmuştur. Döneminde çok etkili bir şahsiyet olan müellif yaklaşık iki yüz civarında talebe yetiştirmiştir. 1665 yılında Meydan kadılığına atanan Nâblusî sadece bir yıl kadılık yapmış akabinde istifa etmiş ve müderrisliğe devam etmiştir. Nâblusî tasavvuf, fıkıh, tefsir, hadis, kelim tarih, seyahatname, Arap dili ve edebiyatı, rüya tabiri, tecvid ve cifr gibi birçok alanda eser kaleme almıştır.

Bir eserin analizini yaparken yazıldığı dönemi ve bağlamı göz ardı etmek mümkün değildir. Nitekim Nâblusî’nin bu eseri de kendi dönemi içerisinde belli bir amaç doğrultusunda yazılmıştır. Abdülganî en-Nâblusî’ye dair *Abdülganî en-Nâblusî ve Osmanlı Dönemi Fıkhî Tartışmalara Yaklaşımı* adlı doktora tezinde Nâblusî’nin 17. yüzyıl Osmanlısına damgasını vuran Kadızâdeliler hareketine; yazdığı eserlerle aktif bir şekilde katıldığını ve tartışma konusu edilen hemen hemen tüm meselelere dair müstakil bir eser kaleme aldığı görülmüştür. Tütünün hükmü de bu tartışma konularının en başında gelmektedir. Çünkü tütünün hükmüne dair Kadızâdeliler çok sert bir tavır sergilemiş gerek eserleriyle gerekse bizzat devlet yönetimi vasıtasıyla insanları tütünden menetmeye çalışmışlardır.

Tütün Risalesi adıyla Türkçe’ye çevrilen bu esere Nâblusî *es-Sulh beyne’l-ihvân fi hükmi ibâhati’t-duhân* yani “tütünün hükmüne dair kardeşler arasında barış” şeklinde dikkat çekici bir başlık koymuştur. Muhtemel ki Nâblusî “es-sulh beyne’l-ihvân” yani kardeşler arasında barış diyerek tütünün hükmü hakkında şiddetli bir şekilde tartışan Kadızâdeliler ve Sivâsîlerin arasını bulmayı amaçlamıştır. Nitekim Nâblusî’nin eserinde kullandığı ifadelerden ve eserin yazıldığı bağlamdan hareketle onun bu eserini tütüne haram hükmünü vermekle yetinmeyerek tütün içen kişilere karşı ağır yaptırımlar uygulayıp onları kafir sayan, devlete isyan edenlerle bir tutup ölümü hak ettiklerini savunan Kadızâdelilerin aşırılıklarına cevaben yazdığını söylemek mümkündür. Nitekim Nâblusî eserinde Kadızâdelilerin tütünün haram olduğuna dair getirmiş oldukları delilleri geçersiz (*fasit*) kabul ederek bunları tek tek çürütmüştür. Ayrıca eser yazıldığı bağlam içerisinde incelendiğinde Nâblusî’nin tütün

* Eserin orijinal ismi *es-Sulh beyne’l-ihvân fi hükmi ibâhati’t-duhân*’dır.

** Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, ayseaktas@bayburt.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-5334-5470

içmediği halde tütüne mübah hükmünü vermesinin arkasında Kadızâdelilerin tesiriyle tütün içenlere yönelik birtakım ağır yaptırımlara meydan okumak da vardır.

Eser bir mukaddime ve yedi bölümden müteşekkildir. Birinci bölümde “Tütün ve Mübah Olan Bazı Şeylerin Hükmüne Dair İhtilafların Sebebi” ele alınmaktadır. Müellif, bu bölümde bir ara başlık açarak “Kahvenin Haramlığı” meselesine de değinir. İkinci bölümde “Tütünün Kullanımına, İçilme Şekline, Şam ve Diğer Beldelerde Ortaya Çıkışına, Tütünün ve Tütün Aletlerinin İsimlerine Giriş” konularına yer verilmektedir. Bu bölümde “Bu Bitki İçin Başlangıç”, “Tütünü Nemrud Zamanındaki Hekimler İcat Etti”, “Tütünün İsimleri”, “Tütün Kullanım Araçları” olmak üzere dört alt başlık vardır. Üçüncü bölümde “Dumanın Esası, Ortaya Çıkış Şekli, Fayda ve Zararları” konu edilmektedir. Dördüncü bölümde “Tütün Bitkisi ve Faydaları” anlatılmaktadır. Beşinci bölüm “Tütünü Haram Sayanların Getirdikleri Fasit Delillerin Beyanı” başlığını taşıırken, altıncı bölüm “Tütünün Mübah Olduğuna İlişkin Görüşlerin Hülâsası” başlıklıdır. Yedinci bölümde ise “Tütün İçimiyle İlgili Şiirler”e yer verilmektedir.

Birinci bölümde yazar tütün ve mübah olan bazı şeylerin hükmüne dair ihtilafların sebebini ele almaktadır. Bu bölümde müellif; mübahın teklifi hükümler içindeki yerini ve hükmünü örneklerle açıklamaktadır. Mübah bir fiili işleyen mükellefin ne sevap kazanacağını ne de günah işlemiş olacağını söyleyen müellif mübah bir fiilin iyi niyetle yapıldığı takdirde kişiye sevap; kötü niyetle yapıldığında ise günah kazandıracağını belirtmektedir (s. 30-31). Mübah hakkında geçmişte birçok ihtilaf ve tartışma meydana geldiğini söyleyen müellif insanların mübahı ya helal ya da haram kabul etme noktasında iki ayrı yoldan gittiklerini beyan etmektedir. Bu ihtilaflara misal olarak da kahve çekirdeğinden elde edilen kahvenin hükmüne dair ihtilafları zikretmektedir (s. 32). Şöyle ki müellifin ifade ettiğine göre bazı âlimler kahvenin haram olduğu hükmünü verip kahveyi de kahve içenleri de kötülemişlerdir. Bazıları ise kahvenin helal bir içecek olduğuna hükmetmiştir (s. 32). Kahve örneğinden sonra bir diğer misal olarak tütünü zikreden Nâblusî, konuya dair ihtilafları aktarır. Müellifin ifadesine göre tütünün mübah olduğunu söyleyenler onun faydalarını öne çıkarırken, haram olduğunu kabul edenler tütünü ve tütün içeni kötüleştirmiştir. Nâblusî “Rum ulemasının şu hükmü verdiğini duydum” diyerek araştırmalarımıza göre Kadızâde Mehmed Efendi’nin *Mebâhis-i İman* adlı eserinde¹ tütün ve tütün içenlere dair dile getirdiği görüşleri nakletmekte ve aşırı bulunduğunu belirtmektedir (s. 33-34). Kanaatimize göre Nâblusî’nin burada zikrettiği Rum ulemasından kastı tüm Osmanlı âlimleri değil bilhassa Kadızâdelilerdir. Nitekim Nâblusî’nin eleştirdiği ifadelerin tam olarak Kadızâdelilerin eserlerinde yer aldığını tespit ettik. Tütün

1 “Kadızâde Mehmed Efendi tütün içenlerin devlet başkanının emrine karşı geldikleri için asî olduklarını vurgulamıştır. Öyle ki tütün içenleri devlete isyan eden ve yol kesen eşkıyalara benzeterek öldürülmelerinin caiz olduğunu söylemiştir. Yine o, tütün içenlerin şeytana uduğunu hatta şeytan gibi olduğunu ifade etmiştir. Bunlarla da yetinmeyip rüyasıyla hüküm veren Kadızâde şöyle demektedir: “Rüyamda Hz. Peygamber’i gördüm. Büyük bir cemaat halka olmuş oturuyorlardı. Taşradan bir kişi geldi. Dedi Ya Resulallah duhan içenler hakkında bu halk ihtilaf edip kimisi helaldir kimisi de haramdır derler siz ne buyursunuz? Bunun üzerine Resûlullah hemen ayağa kalkıp tütün içenler ümmetinden değildir buyurdu.” Kadızâde Mehmed Efendi bu rüyasını da delil göstererek tütün içenlerin ahirette domuz suretinde ve kafirlerle birlikte haşrolunacağını söylemektedir.” Detaylı bilgi için bk. Kadızâde Mehmed Efendi, *Mebhâs-i İman*, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar 5570, vr. 260a-265a.

meselesinde Kadızâdelilerin kurucu liderleri olan gerek Kadızâde Mehmed Efendi'nin gerekse Ahmed Rumi Akhisârî'nin eserlerinde geçen ifadeleri zikrederek bunları eleştiren Nâblusî, ana hedefinin Kadızâdelilere cevap vermek olduğunu göstermektedir.

İkinci bölümde tütün bitkisi hakkında genel bilgiler veren Nâblusî, daha sonra tütünün tarihte ilk ne zaman ortaya çıktığına ve ayrıca Mağrib, Şam, Mısır, Hicaz, Yemen ve Hindistan gibi birçok İslâm ülkesine ne zaman geldiğine yönelik bilgiler vermektedir (s. 47). Son olarak da kamyş ve gilyûn gibi tütün kullanım araçlarından bazılarını açıklamaktadır. Üçüncü bölümde müellif dumanın aslı, ortaya çıkış şekli, fayda ve zararları başlığı altında öncelikle dumanın nasıl ortaya çıktığını ve yapı itibarıyla nasıl olduğunu ve duman türlerini ele almaktadır. Dördüncü bölümde tütün bitkisini ve faydalarını ele alan Nâblusî, öncelikle tütünün tûbbâk adı verilen farklı bir türünden bahsetmekte (57-59), ardından İbn Nefis'in *Kanûn fi t-Tib* şerhinden nakillerle tütüne dair bazı faydaları zikretmektedir (61-62).

Beşinci bölümde tütünü haram kabul edenlerin delillerini hedef almakta ve bunların geçersizliklerini ispat için ayrıntılı açıklamalara yer vermektedir. Müellif toplam dokuz delil zikredip bunları tek tek çürütmektedir. Tütünün haramlığına getirilen birinci delil filozof Galen'in "Üç şeyden kaçınır ve dört şeye tutunursanız hekime ihtiyacınız kalmaz: Tozdan, dumandan, tütünden kaçının. Tatlı ve yağlı yiyecekleri yiyin, güzel koku ve temizliğe riayet edin" sözüdür. Nâblusî bu delili şu şekilde çürütmektedir. "Toz ve dumanı insanların hayatlarından tamamen çıkarmaları mümkün değildir. Çünkü şehirlerde, köylerde toz ve dumanın olmaması mümkün değildir. Öyle ki bazı zamanlarda dumanı dağıtan bir rüzgar olmadığında neredeyse o dumanın içinden evler gözükmez. Yine şayet duman zararlı olsaydı, onun aşçılara, ateşçilere ve bunlar gibi gece gündüz dumana maruz kalan kişilere verdiği zarar tütün içenlere verdiği zarardan daha hızlı olurdu. Çünkü tütün içen, dumanını üfler ve onun özünü içine çeker. Onlar ise dumanı üfleyemez ve duman onların gözüne, burnuna kaçar. Buna rağmen onlar sağlık sıhhat içerisindedirler" (s. 68-69).

Getirdikleri ikinci delil ise "fasık ve facir kişilerin tütüne müptela olmalarıdır." Nâblusî bu delile cevaben "bu açıkça yalandır çünkü geçmişte ve günümüzde tütün kullanımı âlimler, talebeler, salihler ve cezbe ehlinden birçok insan arasında yaygındır. Fasık ve facirlerin kullanmasıyla diğerlerinin kullanması aynı şeydir. Çünkü tütün kullanmak fasık ve facirlere özgü değildir." (s. 71) Üçüncü delilleri ise "tütünün pis, çirkin ve iğrenç kokulu olmasıdır." Nâblusî bu delillerine de şu şekilde cevap vermektedir: "İnsan tabiatının hoşuna gitmeyen kokusu iğrenç, insanın ağzının tadını bozan birçok faydalı ilaç, macun, hap ve tozlar vardır ki bunlara yaklaşan kişi kusacak gibi olur ama bunlar dinen helaldir." (s. 75) Dördüncü delilleri de "Onlara pis şeyleri haram kılar"² ayetindeki habâis yani pis kelimesinin elif lam takısıyla marife olarak zikredilmesidir. Nitekim marifelikten dolayı cins isim olmakta ve bütün pis şeyleri kapsamaktadır. Dolayısıyla tütün de bu ayetin kapsamına girmekte ve pis sayılmaktadır. Nâblusî bu delile de şöyle cevap vermektedir. "Diyelim ki tütün habistir.

2 A'raf, 7/157.

Fakat tütün haramlık hükmünde bu ayetin umumuna nasıl dahil oluyor? Şayet Şafî mezhebinden iseler bu görüşün esası şudur: “Âmm lafzın manası katî değildir; çünkü hiçbir âmm yoktur ki tahsis edilmiş olmasın. Haramlık ise ancak kesinlikle olur.” (s. 89)

Beşinci delilleri de “sultanın tütünü yasaklamasıdır.” Nâblusî bu delillerine de şu şekilde cevap vermektedir: “Sultan halkından herhangi bir kimse gibi Allah’ın emirlerine uymakla ve yasaklarından kaçınmakla mükellef olmasına ek olarak halkın iyiliğini temin etmekle, onların işlerini gözetmekle ve memleketini hiçbir şekilde dışına çıkarmamak suretiyle şeriat kanunları üzere adalet ve insafla yönetmekle mükelleftir. Aynı şekilde Allah’ın emretmediği bir şeyi halkına emretmemeli, Allah’ın yasaklamadığı bir şeyi halkına yasaklamamalı ve şeriatla en ufak bir değişiklik yapmamalıdır” (s. 92).

Tütünün haramlığına getirdikleri altıncı delilleri ise “tütün içmenin israf, savurganlık, malı çarçur ve zayi etmek olduğudur.” Nâblusî’nin bu delile cevabı “Tütün içen kişi keyiflenmek için tütün içmektedir. Keyiflenmek sadece güzel meyve ve yiyeceklerle olmayabilir. İnsanların keyiflendikleri mübahlarda bir günah yoktur. Keyiflenme türlerinden herhangi birinde israf ve savurganlık olsa, gıda veya ilaç olmayan örneğin karpuz gibi bir meyvenin yenilmesi onu yemek menfaat sağlamadığı ve ondan kaçınmak mümkün olduğu için haram olurdu. Tütün içimi hususunda bu anlam doğru kabul edilse bile onun haram olması ve failinin mutlak fâsik olması gerekmez” (s. 115-116). Yedinci delilleri tütünün bedeni zayıflatması ve güçten düşürmesidir. Sekizinci delilleri çeşitli rüyalar, yani kendi rüyalarını delil olarak göstermektedirler. Dokuzuncu delilleri de şu ayeti kerime de geçen dumandan kastedilenin tütün ve haram olduğudur. “Göğün bütün insanları kuşatan belirgin bir dumana bürüneceği günü bekle. Bu acı veren bir azaptır. Rabbimiz, üzerimizden azabı kaldırdı, bizler artık inanmaktayız.”³ Nâblusî yedinci delilin bütün tütün içenleri kapsamamasının mümkün olmadığını ve bu şekilde genelleştirici bir ifadenin delil olarak ileri sürülmesinin doğru olmayacağı kanaatindedir. Sekizinci delilleri olan rüyaların da bireysel nefsanî bir husus olup delil gösterilmesinin aklen makul olmadığını ifade etmektedir. Dokuzuncu delillerinde de ayette geçen duman ifadesinin tütüne tahsis edilmesinin mümkün olmayacağını çeşitli eserlerden yaptığı nakillerle temellendirmekte ve bu delilleri de çürütmektedir (s. 121-124).

Altıncı bölümde tütünün mübah olduğuna yönelik görüşleri özetleyen Nâblusî “eşyada aslolan mübahlıktır” ilkesinden hareketle tütünün asıl hükmünün mübah olması gerektiğini savunmaktadır (s. 128). Fakat bireysel olarak bir kişiye zarar verdiği şüphesiz bir şekilde biliniyorsa ancak bu kişiler için tütünün haramlığı söz konusu olabilir. Fakat bu haramlığı umuma mahsus kılmayı doğru kabul etmeyen Nâblusî, o dönemdeki araştırmalarından, gözlemlerinden ve Kadızâdelilerin tütün içen kimselere karşı son derece katı tutumlarından hareketle tütüne dair mübah hükmünü vermiş olmalıdır. O dönemki tütünle günümüzdeki sigara arasında farklar olduğu göz ardı edilmemeli ve bu fetva olduğu gibi günümüze taşınıp sigaraya uyarlanmamalıdır.

3 Duhan, 44/10.